

УДК 316.32: 303.94.4

Микола Тур**ВІД ІДЕНТИЧНОСТІ СПРОТИВУ ДО ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО**

У статті подана аргументація на користь тези про те, що у формуванні соціокультурної ідентичності українського народу акцент слід перенести з негативної ідентичності (зайвої зосередженості на запереченні онтологічних носіїв символів ворожості і зла, та ідентичності спротиву, яка за умов агресії на сході країни постала потужним консолідуючим чинником нації, проте не здатна тою ж мірою працювати на стратегічну перспективу за умов глобалізації світу, до утвердження оптимістичної моделі ідентичності устремління в майбутнє (проективної ідентичності) на засадах універсальності, відкритості та ціннісної поліфонії.

Ключові слова: соціокультурна ідентичність, негативна ідентичність, ідентичність спротиву, ідентичність проєктивна, національна гідність.

Mikola Tur**FROM IDENTITY OF OPPOSITION TO IDENTITY OF FUTURE**

The article gives the argumentation to the advantage of the statement that in the formation of the socio-cultural identity of the Ukrainian people an accent should be shifted from the negative identity (unnecessary preoccupation in negation of ontological bearer of symbols of animosity and evil, and identity of opposition which under the aggression in the Eastern part of the country has become a strong consolidating factor of the nation, but cannot work to the same degree for the sake of strategical perspective under the globalization of the world, to the approval of the optimistic model of identity of appetite into the future (project identity) on the basis of universality, openness and value polyphony.

The author's default hypothesis is that an undue obsession about the model of opposition can contaminate public conscience with different phobias, limit positive potential to develop. Hence, continuous transcendation of edges of this paradigm will enable to think even today how to live in the state in the globalized world tomorrow. How to solve the warfare situation with the slightest psychological trauma.

Despite all the miseries in our society, there germinates a request for the formation of our own unique development on the way not to unconditional imitating of the alien but its creative assimilation. There comes an understanding that the potential of the global economy, politics and culture may be used the most efficiently if connected with saving our own socio-cultural identity. Our country, our nation will be of interest to the world if they preserve the unique originality on the global mosaic web of culture.

Meanwhile, the article emphasizes that the notion of opposition is understood in the wide sense as a disagreement with, negation and elimination of the hostile, alien and other, their artefacts, symbols and ideas. But, by no means, the author doubts the right to repel aggressive encroachments on the independence and territorial integrity of the country.

Key words: socio-cultural identity, negative identity, identity of opposition, project identity, national dignity.

Николай Тур**ОТ ИДЕНТИЧНОСТИ СОПРОТИВЛЕНИЯ К ИДЕНТИЧНОСТИ УСТРЕМЛЕНИЯ В БУДУЩЕЕ**

В статье развита аргументация тезиса о том, что в формировании социокультурной идентичности украинского народа акцент пора переносить из негативной идентичности (лишнего средоточения на отрицании онтологических носителей символов враждебности и зла, а также идентичности сопротивления, которая в условиях агрессии на востоке страны была могучим фактором консолидации нации, но не может в той же мере работать на стратегическую перспективу страны в условиях глобализации мира, к утверждению оптимистической модели идентичности устремления в будущее (проектной идентичности) на принципах универсальности, открытости и ценностной полифонии.

Ключевые слова: социокультурная идентичность, негативная идентичность, идентичность сопротивления, идентичность проектная, национальное достоинство.

Проблематика національної ідентичності незмінно перебуває в центрі вітчизняного соціогуманітарного дискурсу. Особливої злободенності вона набула в ситуації історичних викликів, які сьогодні в повний зріст постали перед Україною: збереження державного суверенітету та територіальної цілісності в умовах зовнішньої агресії та брутального сепаратизму на сході країни. Автори чисельних публікацій торкаються у своїх розвідках різноманітних аспектів цієї проблематики – від онтологічних до духовних (культурно-світоглядних). У цьому ряду варто відзначити, перш за все, ґрунтовне й системне дослідження М. А. Козловця [1], який розглядає цю проблематику в контексті глобалізаційних процесів.

Для нашої країни сучасна ситуація унікальна тим, що цивілізаційний вибір подальшого розвитку вона має робити в умовах ведення воєнних дій та глибокої фінансово-економічної кризи. Майже два роки триває АТО. Країна поступово мілітаризується. Відтак формується широкомасштабна ідентичність спротиву. У статті ставимо за мету піддати рефлексії цю ситуацію. Автор виходить із гіпотези, що надмірне зациклення на цій моделі світосприйняття, здатне інфікувати суспільну свідомість різноманітними фобіями, обмежити позитивні потенції розвитку. Тому повсякчасне трансцендування меж цієї парадигми надасть змогу вже сьогодні думати як жити країні в глобалізованому світі завтра. Як із найменшими психічними травмами вийти із воєнних дій.

Попри всі негаразди в суспільстві зріє запитання на формування власного унікального розвитку на шляху не беззастережного наслідування чужому, а його творчої асиміляції. Приходить розуміння, що потенціал глобальної економіки, політики й культури може бути найбільш ефективно використаний у поєднанні із збереженням власної соціокультурної ідентичності. Наша країна, наш народ постануть цікавими світу, якщо збережуть свою унікальну самобутність на глобальному мозаїчному полотні культур.

Консолідація нації та формування власної ідентичності здійснюється переважно за рахунок емоційального тла історичних образ на старшого брата, москаля, а сьогодні й агресора. Ці настрої перманентно підживлюються масмедіа в публічному дискурсі. Відтак формується так звана негативна ідентичність (ідентичність заперечення). Безумовно, ідея ворога – дуже важлива як для консолідації політичної нації взагалі, так і набуття національної ідентичності зокрема. Вона є потужним каталізатором мобілізації країни на організацію відсічі агресору. Шаленими темпами йде формування української національної ідентичності на західно-українській ціннісній матриці. Гасло «Слава Україні – героям слава!» лавиноподібно поширилось на всі райони країни й стало ідентифікаційним символом національно-патріотичних сил.

Проте варто усвідомлювати, що чинник ворога стосується натуралістичної парадигми розуміння самості людини й соціального. Згідно йому справжню сутність людини становить сукупність вірувань і бажань, що відповідно проростає в конструктах соціального устрою, моральності моделі ідентичності та ін. У цьому сенсі індивід схильний ідентифікувати себе з іншими людьми, солідаризуватися з ними не на раціональних засадах (метанаративах ідеології, цінностей, політичних ідей та ін.), а скоріше на психологічних чинниках емотивізму – спільній чутливості до болю, відчутті приниження, обурення, страху, помсти, ненависті тощо.

Цілком очевидно, що ідея ворога ефективно працює на потребу дня, що важливо в сучасних умовах по суті розв'язаної війни. Однак це може дати лише короточасний ефект, на стратегічну перспективу цей чинник не спрацює. За умов соціокультурної модернізації ця модель ідентифікації скоріше виявиться гальмом, бо мобілізує ресурси на збереження партикулярності, часто нехтуючи інтенціями універсального виміру розвитку. Зайва зосередженість на цій моделі ідентичності, пролонгація її на тривалий час буде дегуманізувати суспільне життя, насичувати його ірраціональними імпульсами агресії й жорстокості. Окрім того, ця ідея постає зручним інструментом у руках можновладців для маніпуляції суспільною думкою, аби легітимувати свою провальну політику. За цих умов політиків та журналістів, що піддають критиці діяльність уряду, з легкістю можна звинувачувати в не патріотичності та навішувати на них ярлик п'ятої колони Кремля. Тож важливо не застрягти в парадигмі ідентичності спротиву, своєчасно переносити наголос із чинника заперечення на фактор ствердження та плекання національної гідності за рахунок створення умов економічного стабільного розвитку та підвищення добробуту населення.

Збуджувач української національної свідомості Тарас Шевченко у посланні «*І мертвим, і живим, і ненародженим...*» надзвичайно ущипливими словами прищипив до ганебного стовпа історії козацьку еліту (гетьманів та старшин) за їх запопадливість до посіпацтва й зради, гостро поставив питання про національну ідентичність українців і нагальну потребу у формуванні історичної свідомості стражденного народу:

*Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани,
Ясновельможнії гетьмани* [3, с. 372].

Ці сповнені сумних докорів слова Кобзаря не втратили своєї актуальності й до сьогодні. Вони значущі наразі в аспекті засудження меншовартості, збудження національної гідності народу та його прагнення до справжньої автономії й самодостатності: не намагатись завжди дружити з КИМОСЬ проти КОГОСЬ. Це надзвичайно важливо в ситуації розщепленої ідентичності української народу, коли, по суті, не завершилось формування політичної нації. Багато хто наразі сором'язливо приховує, або не хоче помічати, що виринаючись із обіймів одного геополітичного велетня, Україна беззасте-

режно потрапляє в обійми іншого, стаючи його «одножкою», готовою для нього витягати каштани із вогню. Це маскується набуттям європейських цінностей. Але імплементацію їх можна успішно здійснювати і без втрати своєї національної гідності та свого державного суверенітету. Через це, а також через своє геополітичне місцезоположення на євразійському континенті на українських теренах як на шахівниці розігрується партія інтересів геостратегічних гравців. І прикрість у тім, що, позаяк Україна не є сильним суб'єктом світової політики, це здійснюється за її рахунок, вона щоразу опиняється в ситуації цугцвангу.

Така поведінка нашої політичної еліти, що визначає внутрішню і зовнішню політику країни, свідчить про її слабкодухість та невпевненість у собі. Але найгірше, що настрій недолугості накидається всьому народу, народу з тисячолітньою культурою і героїчною історією. Держава чимдалі більш потрапляє під зовнішнє управління. Створюються умови, коли серед багатомільйонного народу не знаходиться достойників для призначення на керівні посади у визначних інституціях власної держави. У такий спосіб реалізуються наміри перетворити народ із суб'єкта своєї долі в пасивне населення, в атомізовану масу. А маса, як показав З. Фрейд у праці «Масова психологія й аналіз людського Я» [2], має лібідозну суть. Згідно психотерапевтичної матриці дитини (чи слабкої людини, чи навіть народу, ослабленого в його потенціях до стану маси), вона намагається запозичити силу батька (політичного лідера, чи успішного макросуб'єкта – держави), з образом якого себе інтуїтивно ідентифікує. Однак подібна ідентифікація хвибує на пасивність та епігонство, позаяк апіорі позбавлена рефлексивності.

Успішно реалізувати свою ідентичність гідності, унікальної самотності та національно-державної суверенності, як видається, можна саме на шляху багатовекторності в міжнародній політиці. Проте якраз доктрина багатовекторності піддається нищівній критиці як така, що завела нашу країну у глухий кут нерозв'язних протиріч та війни на сході. Однак причина наших негараздів в іншому. Насамперед, у зраді політичної еліти своєму народові, що виявляється в її корумпованості, прагненні до власного збагачення. Бо не знайшлося ще свого Вашингтона, справжнього лідера, хай не рівного йому в політичній мудрості, але здатного до чесного і жертвовного служіння національній ідеї свого народу, величі й економічному процвітання країни. А для цього, як видається, потрібно створити дві найважливіші передумови, від яких залежить успішне розв'язання інших проблем.

По-перше, здобути суспільний консенсус у країні щодо беззаперечного ядра соціокультурної і політичної ідентичності українського народу на основі вільного публічного обговорення національної ідеї. Уникати крайнощів форсованої імплементації одних цінностей на шкоду іншим, що не сприяє громадському миру, розбухує суспільні пристрасті та породжує взаємну недовіру.

Перемога революції Гідності спричинила не лише ленінопад, реалізацію програми десовєтизації та декомунізації (що не дуже зачіпає людей, хоча це можна було б робити більш цивілізовано), а й швидке поширення країною ціннісних гасел та настанов Заходу. Зокрема тих, що цілком заперечують або ставлять під сумнів історичну пам'ять та ідентичність досить великих верств населення. Насамперед, це живі учасники Великої Вітчизняної війни (надалі ВВВ), діти війни та старша генерація. Багато хто з них раптом дізналися, що брали участь у зовсім іншій війні, проливали кров, і жертвували аж ніяк не за свободу свого народу, боролись не з окупантами, а самі насправді є окупантами у власній країні.

Захід уже давно розв'язує дилему революція vs. еволюція на користь другого варіанту цієї альтернативи. Порушення цих суспільно дратівливих питань, що значною мірою імплікують явища суспільного роздору та розщеплення соціокультурної ідентичності, можна було б відкласти, віддавши на поталу часу. Для молоді це питання не має такої гостроти, як для безпосередніх учасників тих подій. Але старшу генерацію неминуче примирить час. І тому не сприяють примиренню образи учасників війни з фашизмом, випадки вандалізму щодо пам'ятників загиблим героям війни як на заході, так і на сході країни. Подібні дії лише створюють сприятливу атмосферу для підживлення настроїв спротиву в країні, надають привід симпатикам північного сусіда для провокацій й водночас викликають застереження ліберально-демократичного світу.

Домінуючим мотивом у цих питаннях має бути ідея уславлення як героїв УПА, так і учасників ВВВ, які силою історичних обставин були розведені на протилежні боки. Безперечним є те, що як перші, так і другі боролись за Україну, її свободу і незалежність. Стоячи на ґрунті того, що об'єднує суспільство, насамперед узятися за розв'язання економічних питань, забезпечення належного рівня добробуту в країні. Створення гідних умов життя в країні викличе щонайперше гордість за свою державу, за своє громадянство, справжню повагу до державних символів (гімну, гербу та прапору) – як символів здобутків соціальної держави – заможного життя її громадян, тоді як сьогодні вони більшою мірою слугують символами ідентичності спротиву в боротьбі за відстоювання державної незалежності. Тому в утвердженні національної ідентичності доцільно акцент перенести

з боротьби проти онтологічних символів ворожого на утвердження національних соціокультурних, фінансово-економічних та політичних імперативів розвитку.

По-друге, слід прагматично відстоювати національні інтереси в міжнародному просторі. Звичайно, це не просто робити в сучасному світі, який є ареною конкурентної боротьби за інвестиції, технології, енергоресурси, ринки збуту товарів й інші важелі існування національних економік за умов глобалізації. І тому за цих умов важко зберегти цнотливість, щоб чимось не поступитись. Проте головне не поступатись стратегічними інтересами. На початку 90-х, коли Україна вступила на шлях незалежного розвитку, за чисельністю населення, своєю територією та економічним потенціалом вона була майже рівновелика Франції. Сьогодні ж вона є однією з найслабших країн євразійського континенту і з край зuboжілим населенням. І ядерна зброя, якої вона позбулася, аж ніяк не покращувала б її шанси. Ретроспективний погляд на розвиток економічної ситуації в нашій країні за час незалежності переконливо свідчить, що ця зброя за браком фінансування та технологічної інфраструктури для її обслуговування, корупції та наскрізної інституційної кризи в державі становила б реальну загрозу як самій Україні, так і усьому світу. А тому, залишивши до певного часу (часу набуття економічної і політичної ваги) спроби на щось впливати у світі, варто розпочати досить помірковану і виважену політику в міжнародних відносинах. Доцільно надалі зберігати позаблоковий статус, намагаючись презентувати себе як нейтральну країну. Відтак міжнародний авторитет наша країна може здобути на шляху розв'язання внутрішніх проблем (розпочати і наполегливо проводити економічні реформи, побороти корупцію, створити справжні інститути судочинства й поліції, здатні забезпечити права і свободи людини у приватній та публічній сферах, запровадити справедливі умови для розвитку бізнесу та ін.) та стане уникати ігор в інтересах великих країн.

Отже, оптимістичним бачиться модель подальшого розвитку країни на шляху переходу від ідентичності спротиву до ідентичності проєктивної (за термінами М. Кастельса [4, с. 6]), що виражає устремління в майбутнє. Водночас варто наголосити, що поняття спротиву розуміють у широкому сенсі, як незгоду, заперечення і нищення ворожого, чужого та інакшого, їх артефактів, символів та ідей. Але жодною мірою не слід ставити під сумнів священне право на відсіч агресивним зазіханням на суверенітет та територіальну цілісність країни.

Література:

1. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності : виклики глобалізації : Монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009.
2. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я» // електронний ресурс : www.e-reading.mobi/bookreader.php/60715/FREIID_-_Massovaya_psihologia_i_analiz_chelovecheskogo_Ya_.html.
3. Шевченко Т. Г. Кобзар. – Тернопіль, 2009.
4. Castells M. The Power of Identity // The Information Age : Economy, Society and Culture. – V. 2. – Malden-Oxford-Carlton, 2004.